

5

סיפור גן העדן

גירוש, שילוח והיפרדות

מבוא קצר לפרקים "שילוח הקן" ו"איילה ונחש"

סיפור גן העדן המקראי מאגד בתוכו רעיונות ודימויים ארכיטיפיים רבים הנוגעים כולם בבסיס הקיום האנושי. מבין שפע הדימויים שמעלה הסיפור אתיחס לשני מוטיבים עיקריים: האחד - הגירוש כתנאי להתפתחות, והאחר - הנחש כמי שמעורר את האדם מהתרדמה הרחמית. מוטיבים אלו שזורים בשתי אגדות מהזוהר העומדות במרכזם של שני פרקי הספר הבאים.

והנחש הִיָּה עָרוֹם מִכָּל הַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן. וְתֹאמַר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחַשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגֶּן נֹאכַל. וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן־תָּמָתוּן. וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תָּמָתוּן. כִּי יִדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶּם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע. וְתֵרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכַל וְכִי תֹאנְוֶה־הוּא לְעֵינַיִם, וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל, וְתִקַּח מִפְּרִיו, וְתֹאכַל; וְתִתֵּן גַּם־לְאִישָׁה עִמָּה, וַיֹּאכַל.

(בראשית ג, א-1)

אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְּבָה אֲרַבָּה עֲצָבוֹנָה וְהִרְנָה בְּעֶצֶב תִּלְדֵי בָנִים וְאֶל־אִישָׁה תִּשְׁוֹקְתָה וְהוּא יִמְשַׁל־בָּהּ. וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי־שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוֶהָ הָאֲדָמָה בְּעֶבְרָה בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְקוֹץ וְדַרְדַּר

תצמיח לך ואכלת את־עשב השדה. בוצעת אפיק תאכל לחם ער שובך אל־האדמה כי ממנה לקחת כִּי־עפר אתה ואל־עפר תשוב. ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כָּל־חי. ויעש ה' אלהים לאדם לאָדָם ולאשתו כתנות עור וילבשם. ויאמר ה' אלהים הן האדם הנה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן־ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם. וישלח ה' אלהים מגן־עדן לעבד את־האדמה אשר לקח משם. ויגרש את־האדם וישכן מקדם לגן־עדן את־הפְּרִיִּים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את־דֶּרֶךְ עץ החיים (שם, טז-כד).

גירוש האדם מגן העדן מסמל גירושים ו"שילוחים" רבים ומגוונים שעובר האדם בחייו, חלקם קשים ודרמטיים וחלקם פנימיים וסמויים. כך, למשל, יציאתו של התינוק מרחם אמו כרוכה בהפרדות מהמעטפת הרחמית וכמוה כגירוש מאשליית גן העדן. שנות הילדות רצופות באתגרי גדילה החוזרים ומדגישים את הניגוד הנצחי בין המשאלה של הילד לגדול לבין הגעגוע שלו למקום מבטחים מוגן ורחמי. גם בחיים הבוגרים מתעוררת כמו משום מקום, ובעיקר בעת משבר, הכמיהה לעונג שבינקות. בצמתים אלו עומד הגיבור במבחן: האם יוכל לעמוד בפני הפיתוי של "מתיקות גן העדן" כפיצוי למכאוביו? האם יצליח לעמוד במשימתו ולהשלים עם טעמה המר של הגדילה? או שמא ימעד ויילכד במלכודת הדבש של טרום לידה וטרומ מודעות. "אזורי הנוחות" עלולים לפתות את האדם להתכרבל בעונג המונח לפתחו ולוותר על המאמץ התובעני של השלמת ייעודו. חוויה גרעינית זו חוזרת שוב ושוב ומזכירה לאדם את דרמת הגירוש מגן העדן ואת מאווייו הנצחיים לחזור ולהסתתר בין עצי הגן עמוסי הפרי.

סיפור גן העדן מדגיש שההתפתחות האנושית היא תהליך הנכפה, כביכול, על האדם. הגירוש מגן העדן מסמל את תחושת הסיורב העמוקה והבלתי נמנעת המלווה כל בן אנוש המשולח אל מסע הגיבור שלו. המפגש עם הנחש הפנימי ועם הולדת התודעה מעניק לאדם את הזכות של "מותר האדם", מקנה לו את מעלותיה של ההתחדשות ואת חופש היצירה והבחירה, אולם מחייב אותו לחוות שוב ושוב את מחיר הטעימה מהפרי האסור. התודעה משכללת את דרכי ההתמודדות של האדם עם המציאות, אולם בה בעת היא מעמיסה עליו את משקלה של הדעת והאחריות. מסעו של האדם – הישגיו וכשלויו – יהיה כרוך לעד בקשיי הלידה ובמכאובי הגדילה, כנאמר בכתובים: **בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים וּבְזַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם.**

שני הפרקים הבאים יעסקו בתכנים הקשורים ברובם לארכיטיפ האם כמוקד רב-עוצמה של קשר והזנה, גדילה ופרידה. האמהות, על כל מופעיה, נוגעת בתכנים מהותיים של הקיום האנושי. מצדה האחד, הרחמי-אלמנטרי, נוגעת האמהות בפריון ובהולדה, בהזנה ובהכלה, בשמירה ובטיפול. מצדה האחר, הטרנספורמטיבי, טומנת בחובה האמהות את הכמיהה לצמיחה הכרוכה, מעצם טיבה, בכורח ההיפרדות והשילוח.

אגדת הזוהר על מצוות שילוח הקן מתייחסת לקושי הרב של האם (הציפור) לפרק את קנה ולהיפרד מגוזליה. הצייווי לשלוח את האם מקנה מעורר אצל הקורא רגשות עזים הנוגעים לליבת הקיום האנושי: שמחת ההיוולדות והגדילה אל מול הגעגוע הנצחי לקן רחמי שמור וסטטי.

חכמי הזוהר מדגישים את כאבה של הציפור-האם המשולחת ואת מחיר הצמיחה, אולם ראייתם רבת-הרבה מכוננת אל האמונה

כי רק שילוח האם מקנה מאפשר את השחרור מכבלי הרחם ואת פתיחתם של רחמי שמים. בחסות הרחמים מתרחש המסע האנושי הנע על הצייר שבין געגועים נצחיים ורגסיביים לגן עדן לבין רצון החיים ומאוויי הגדילה.

אגדת הזוהר על האיילה והנחש המובאת בהמשך מאירה היבט נוסף הקשור בצדה המגונן והטבעי של האמהות. האיילה המזינה והרחומה נעה במעגליות הרמונית אל מחוזות הטבע עד שלפתע מזדמנים בדרכה, בזה אחר זה, שלושה נחשים. מפגש זה מסמל אף הוא את הפרדוקס הקיומי הנע בין כמיהה אנושית נצחית למרחב טבעי ומוגן, חף מהתפתחות, לבין אותו נחש פנימי החוזר ומגיה מתוך עפר הנפש ומפתה את בן האנוש לטעום מעץ הדעת. הנחש, כדימוי ארכאי, מעיר את האדם מהנוחות של תרדמת הלא-מודע ודוחק בו לצאת למסע תיקון והתפתחות.

סיפור גן העדן הקדום מהווה, אם כן, מקור השראה בלתי נדלה להוויה אנושית סבוכה זו של געגוע וצמיחה, קשר והיפרדות. ניתן לראות בו חלום קולקטיבי המדבר בדימויים ארכיטיפיים והנוגע בדרמת החיים על שלל מופעיה. מוטיבים אלו חוזרים ומופיעים במדרשי הזוהר שלפנינו ומאגדים בתוכם בתמציתיות רבה את סודו הבלתי מפוענח של הקיום האנושי ואת הניגודיות רבת-הפנים הטמונה בעולמו הפנימי של האדם.